

Motion till riksdagen 2023/24:2801

av Ciczie Weidby m.fl. (V)

med anledning av skr. 2023/24:51 Riksrevisionens rapport om Samhalls samhällsuppdrag

1 Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringens utredning av Samhalls uppdrag, verksamhet och förutsättningar bör se över de Samhallanställdas arbetsmiljö och inflytande på arbetsplatsen i syfte att förbättra det systematiska arbetsmiljöarbetet och ge de anställda och deras fackliga representanter större inflytande, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringens utredning av Samhalls uppdrag, verksamhet och förutsättningar, i enlighet med Riksrevisionens rekommendation, bör innefatta vilken organisationsform som bäst uppfyller riksdagens mål med verksamheten och tillkännager detta för regeringen.

2 Skrivelens huvudsakliga innehåll

I skrivelsen redovisar regeringen de iakttagelser som Riksrevisionen har gjort i rapporten Samhalls samhällsuppdrag – styrning och organisation i behov av förändring (RiR 2023:14). Granskningen visar att Samhall har skapat meningsfulla arbeten, i betydelsen att de har varit efterfrågade av en marknad. Riksrevisionen bedömer dock att Samhall brister i att ge utvecklande arbeten till sina anställda. Riksrevisionens övergripande slutsats är därför att Samhall inte uppfyller hela sitt samhällsuppdrag. Riksrevisionens bedömning är bl.a. att såväl regeringens styrning som Samhalls styrning och organisation i alltför hög grad har prioriterat affärsmässig utveckling framför utveckling av de anställdas arbetsförmåga. I skrivelsen beskrivs också regeringens bedömning och åtgärder med anledning av Riksrevisionens iakttagelser. Regeringen välkomnar Riksrevisionens granskning och avser att göra en grundlig

översyn, exempelvis i form av en utredning, av Samhalls uppdrag, verksamhet och förutsättningar.

3 Riksrevisionens rapport

Riksrevisionen har granskat om Samhall uppfyller sitt samhällsuppdrag. Granskningen visar att Samhall har skapat meningsfulla arbeten, i betydelsen att de har varit eftertraktade på en marknad. Riksrevisionen bedömer dock att Samhall brister i att ge utvecklande arbeten till sina anställda. Riksrevisionens övergripande slutsats är därför att Samhall inte uppfyller hela sitt samhällsuppdrag (RiR 2023:14, s. 96).

Riksrevisionens bedömning är att såväl regeringens styrning som Samhalls styrning och organisation i alltför hög grad har prioriterat affärsmässig utveckling framför utveckling av de anställdas arbetsförmåga. Därtill har ägaren inte gett Samhall stabila finansiella förutsättningar.

En central utgångspunkt för regeringens styrning av Samhall är statens ägarpolicy. Riksrevisionen bedömer att regeringen har styrt Samhall mot finansiella mål och affärsmässighet men att styrningen varit för ensidig och i för liten utsträckning inriktats mot hur hela samhällsuppdraget utförs.

Ägarens målstyrning har främst varit inriktad på uppdragets volym och bolagets ekonomiska utveckling, medan mindre uppmärksamhet ägnats kvaliteten på den sysselsättning som Samhall erbjuder. Uppdragsmål för att mäta hur Samhall utför sitt samhällsuppdrag har tillkommit först nyligen och är jämförelsevis få och inte så uttömmande, trots att uppdraget är komplext.

Enligt Riksrevisionen har Samhall inte organiserat sin verksamhet på ett sådant sätt att de arbeten som erbjuds kan sägas vara utvecklande eller möta de anställdas behov, så som är riksdagens intentioner. Samhall har inte lyckats att skapa en tillräcklig bredd i utbudet av arbetsuppgifter för att säkerställa anpassning till anställdas olika förutsättningar, och personalledande chefer har för stora personalgrupper och för många kunduppdrag. Bolaget har heller inte arbetat systematiskt med att följa upp de anställdas yrkesmässiga utveckling. Det har skett utan att ägaren, genom regeringen, vidtagit tillräckliga åtgärder för att skärpa styrningen.

Granskningen visar att Arbetsförmedlingens anvisningar i stort sker från avsedd målgrupp. De som anvisas till ett skyddat arbete har en väsentligt svagare ställning än de personer som anvisas till lönebidrag riktade till funktionsnedsatta med nedsatt arbetsförmåga. Arbetsförmedlare vittnar om att kraven på arbetsuppgifterna vid Samhall har ökat och att detta gjort att bolaget indirekt fått inflytande över vilka som ska anvisas. I granskningen framkommer dock inga entydiga belägg för att de som anvisas har en högre arbetsförmåga. Det finns flera indikationer på att de som anvisas har större stödbehov än tidigare.

Riksrevisionen konstaterar att Arbetsförmedlingens nya arbetssätt leder till flera problem i anvisningsprocessen. Det tar lång tid att identifiera arbetssökande som har en funktionsnedsättning, och myndigheten har svårt att hitta kandidater när en ledig plats uppstår hos Samhall. Riksrevisionen konstaterar också att informationsutbytet mellan Arbetsförmedlingen och Samhall i samband med anvisningar har stora brister. Det minskar i sin tur möjligheterna att anpassa arbetet för de anställda och åstadkomma en god matchning.

Flera av de brister som Riksrevisionen har identifierat har även tidigare utredningar uppmärksammat, och de har således varit kända under lång tid. Riksrevisionens granskning visar i likhet med tidigare utredningar att regeringens styrning, såväl som Samhalls styrning och organisation, i för stor utsträckning fokuserat på bolagets affärsmässighet. Detta har bidragit till att Samhalls grundläggande uppgift att ge utvecklande arbete hamnat i bakgrunden.

Riksrevisionen konstaterar att regeringen och Samhall har vidtagit åtgärder, men Riksrevisionen bedömer att dessa åtgärder inte har varit tillräckliga. För att det samhällsuppdrag som riksdagen beslutat om ska kunna uppfyllas i dess helhet är mer genomgripande förändringar nödvändiga. Eftersom flera brister kan härledas till bolagsformen menar Riksrevisionen att organisationsformen bör omprövas.

Riksrevisionen lämnar följande rekommendation till regeringen: *Utred vilken organisationsform som bäst uppfyller riksdagens mål med verksamheten.* Med ett sådant utredningsuppdrag följer också, enligt Riksrevisionen, att grundläggande förutsättningar för verksamheten behöver ses över. Utredningen bör dock, enligt Riksrevisionen, utgå från att det fortsatt bör vara en statlig aktör som ansvarar för och genomför uppdraget att ge meningsfullt och utvecklande arbete åt de personer med funktionsnedsättning som Arbetsförmedlingen anvisar – annars finns det en överhängande risk för att personer i Samhalls målgrupp hamnar utanför arbetsmarknaden. Vidare skulle upphandling av externa leverantörer, enligt Riksrevisionen, sannolikt vara förenat med svårigheter att tillhandahålla den långsiktighet och den förstärkta anställningstrygghet som ett skyddat arbete i dag innebär (RiR 2023:14, s. 106).

4 Regeringens skrivelse

Av skrivelsen framgår att regeringen välkomnar Riksrevisionens granskning. Regeringen gör bedömningen ”att det finns skäl att göra en grundlig översyn av Samhalls uppdrag, verksamhet och förutsättningar.” Regeringen avser därför att göra ”en grundlig översyn, exempelvis i form av en utredning, av Samhalls uppdrag, verksamhet och förutsättningar. En utgångspunkt för översynen bör vara att Samhall även i fortsättningen ska vara ett statligt bolag vars uppdrag ska innefatta produktion av efterfrågade varor och tjänster.” Enligt regeringen kommer Riksrevisionens rapport och de brister som påtalas där att vara ett viktigt underlag för översynen (skr. 2023/24:51 s. 4–5).

5 Regeringens utredning

Den 11 januari 2024 beslutade regeringen att tillsätta en utredning för att göra en översyn av Samhall och vid behov föreslå förändringar. Syftet med översynen är att säkerställa att verksamheten når rätt individer och utformas på ett sätt som ger dessa individer bästa möjliga stöd. Utredaren ska bl.a.

- kartlägga Samhalls målgrupp i fråga om storlek och sammansättning och analysera målgruppens stödbehov

- analysera om Samhalls verksamhet erbjuder meningsfulla och utvecklande arbeten för målgruppen
- analysera de processer hos Arbetsförmedlingen och Samhall som leder fram till urval, anvisning och anställning
- analysera om det finns behov av ytterligare stödinsatser för individen före, vid sidan av eller som en del av en anställning hos Samhall och om idéburna aktörer kan spela en större roll i detta avseende
- analysera om transparensen för och kontrollen av hur Samhall använder den statliga merkostnadsersättningen kan utvecklas
- vid behov lämna förslag till förändringar av statens samlade styrning av Samhalls verksamhet, inklusive nödvändiga författningsförslag.

Uppdraget ska redovisas senast den 24 mars 2025 (dir. 2024:4).

6 Vänsterpartiets ställningstagande

Samhall har sedan starten 1980 spelat en viktig roll för många människor med olika typer av funktionsnedsättning. Genom Samhall har de fått en anställning, ett sammanhang och en egen försörjning. Under de senaste 20 åren har dock Samhall förändrats i grunden – från ett statligt bolag med socialt ansvar till ett bemanningsföretag som verkar enligt marknadens principer. Tillverkning av varor har i hög grad ersatts av produktion av tjänster som städning, tvätt och fastighetsskötsel. Krav på lönsamhet, kundfokus och affärsmässighet har införts, och allt högre krav ställs i dag på de anställda. Samhalls huvuduppdrag, att skapa utvecklande jobb åt personer med en funktionsnedsättning och på så sätt ge dem en plats på den ordinarie arbetsmarknaden, tycks ha gått förlorat. Samhalls utveckling beskrivs på ett förtjänstfullt sätt i Elinor Torps reportagebok *Rent åt helvete* (2023).

Det är Arbetsförmedlingen som anvisar personer till anställning hos Samhall. Majoriteten har en s.k. anställning för skyddat arbete. Personer som till följd av en funktionsnedsättning inte är aktuella för något annat arbete, och som har behov som inte kan tillgodoses genom andra insatser, får anvisas till ett skyddat arbete. Enligt en rapport från Arbetsförmedlingen uppger dock 4 av 10 arbetsförmedlare att det inte är de personer med störst behov av insatsen som får anställning genom skyddat arbete hos Samhall (Arbetsförmedlingen 2022: Uppdrag om anvisningar till skyddat arbete hos Samhall. Återrapport enligt Arbetsförmedlingens regleringsbrev för år 2021). Dessutom har det under lång tid framförts kritik om att Samhalls verksamhet inte är anpassad efter målgruppens förutsättningar. Ett flertal granskningar har därutöver visat på omfattande brister i arbetsmiljö och arbetsvillkor med höga sjuktal och många olycksfall som följd.

Vänsterpartiet har under lång tid kritiserat Samhalls utveckling. Vi har varit särskilt kritiska till kravet på affärsmässighet och de effekter som vi menar att det har för verksamhetens inriktning och de anställda. Vi menar att kravet på affärsmässighet driver upp tempot, bidrar till ökad stress, höjer kraven på de anställda och sällar bort dem som inte håller måttet. Enligt vår mening är avkastningskravet inte förenligt med Samhalls grunduppdrag: *att skapa meningsfulla och utvecklande arbeten åt personer med funktionsnedsättning som medför nedsatt arbetsförmåga där behoven finns.*

Riksrevisionens granskning visar att såväl regeringens styrning som Samhalls styrning och organisation i alltför hög grad har prioriterat affärsmässig utveckling

framför utveckling av de anställdas arbetsförmåga. Vänsterpartiet välkomnar Riksrevisionens granskning och kan konstatera att den ligger i linje med vår kritik mot Samhalls utveckling.

Vänsterpartiet välkomnar att regeringen avser att göra en grundlig översyn, exempelvis i form av en utredning, av Samhalls uppdrag, verksamhet och förutsättningar. Vi kan konstatera att regeringen, innan skrivelsen behandlats av riksdagen, tillsatt en utredning för att göra en översyn av Samhall och vid behov föreslå förändringar (dir. 2024:4).

Vi menar att en sådan utredning bör utgå från funktionsrättsrörelsens förslag kring Samhall – den rörelse som företräder Samhalls målgrupp. Funktionsrätt Sverige har presenterat ett antal förslag på hur Samhall bör utvecklas så att verksamheten fungerar för den målgrupp som verksamheten skapades för (Funktionsrätt Sverige och Samhall 2023-02-24). Dessa förslag bör ligga till grund för regeringens utredning av Samhalls uppdrag, verksamhet och förutsättningar. Vänsterpartiet delar Funktionsrätt Sveriges uppfattning och vill här lyfta fram organisationens förslag:

- Öka inflytandet och delaktigheten för dem som Samhalls verksamhet är till för: personer med funktionsnedsättning. Ge funktionsrättsrörelsen samt experter och forskare inom arbetsliv och funktionsnedsättning representation i Samhalls styrelse.
- Avskaffa eller sänk kravet på affärsmässighet för Samhalls verksamhet.
- Ge Samhall ett tydligt uppdrag och förutsättningar att bredda sin verksamhet med syftet att kunna ta emot och ge stöd till personer som står allra längst ifrån arbetsmarknaden. Reservera skyddade anställningar inom Samhall till de som har de största behoven.
- Ändra ägardirektiven så att ursprungsuppdraget, att vara ”grindvakten mot förtidspension”, förstärks och den ursprungliga målgruppen får adekvat arbetslivsinriktad rehabilitering.
- Se till att en ordentlig kartläggning av individens styrkor och svårigheter genomförs i samband med anvisning hos Samhall, i syfte att anpassa arbetsuppgifter och arbetsmiljö, ge adekvat stöd samt skapa förutsättningar för trivsel.
- Genomför kompetensutvecklingsinsatser inom funktionsrättsområdet för samtliga chefer inom Samhall. Involvera funktionsrättsrörelsen i detta uppdrag.
- Stärk introduktionsutbildningen som riktas till varje ny medarbetare, i samverkan med funktionsrättsrörelsen.
- Stärk arbetet med övergången till reguljärt arbetsliv, i förhållande till både individ och arbetsgivare.

I motionen Funktionsrätt på arbetsmarknaden (2023/24:76) lyfter vi fram ovanstående förslag kring hur Samhall bör utvecklas. Vi väljer därför att inte yrka på dessa förslag på nytt i denna motion.

En utredning av Samhalls uppdrag, verksamhet och förutsättningar bör även se över de Samhallanställdas arbetsmiljö och inflytande på arbetsplatsen, i syfte att förbättra det systematiska arbetsmiljöarbetet och ge de anställda och deras fackliga representanter större inflytande. Ett flertal granskningar har genom åren visat på omfattande brister vad gäller de anställdas arbetsmiljö och inflytande. Anställda har t.ex. tvingats att utföra riskfyllt arbete utan skyddsutrustning, det systematiska arbetsmiljöarbetet har haft stora brister och andelen olyckor som leder till sjukskrivning har över tid varit mer än dubbelt så stor på Samhall som på resten av arbetsmarknaden. Därtill har ett flertal dödsfall inträffat på Samhall under de senaste åren. De omfattande bristerna vad gäller de Samhall-

anställdas arbetsmiljö och inflytande är väl kända och har vid ett flertal tillfällen lyfts av såväl Vänsterpartiet som lokala och regionala skyddsombud på Samhall (se Fastighetsfolket 2022-10-04, 2022-10-10 och 2022-10-19).

Vänsterpartiet har återkommande lyft frågan i riksdagen (se t.ex. interpellation 2020/21:709, interpellation 2019/20:440, interpellation 2019/20:110 och interpellation 2017/18:277). Den översyn av Samhalls uppdrag, verksamhet och förutsättningar som regeringen nu tillsatt bör ges i uppdrag att se över de Samhallanställdas arbetsmiljö och inflytande på arbetsplatsen, i syfte att förbättra det systematiska arbetsmiljöarbetet och ge de anställda och deras fackliga representanter större inflytande. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Vänsterpartiet kan avslutningsvis konstatera att Riksrevisionen lämnar en tydlig rekommendation till regeringen: *Utred vilken organisationsform som bäst uppfyller riksdagens mål med verksamheten* (RiR 2023:14, s. 106). Vi noterar att regeringen, i direktiven till den nyligen tillsatta utredningen, inte ger utredningen i uppdrag att utreda Samhalls organisationsform över huvud taget – trots Riksrevisionens tydliga rekommendation. Det är anmärkningsvärt. För Vänsterpartiet är det uppenbart att organisationsformen (aktiebolag med avkastningskrav) utgör grundproblemet. Riksrevisionen gör samma bedömning: ”För att samhällsuppdraget som riksdagen beslutat om ska kunna uppfyllas i dess helhet är mer genomgripande förändringar nödvändiga. Eftersom flera brister kan härledas till bolagsformen bör organisationsformen omprövas, enligt Riksrevisionen” (RiR 2023:14, s. 106).

Regeringens utredning av Samhalls uppdrag, verksamhet och förutsättningar bör, i enlighet med Riksrevisionens rekommendation, utreda vilken organisationsform som bäst uppfyller riksdagens mål med verksamheten. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Ciczie Weidby (V)

Lorena Delgado Varas (V)

Birger Lahti (V)

Ilona Szatmári Waldau (V)

Ida Gabrielsson (V)

Isabell Mixter (V)